

Bodáky z Vejprt

Jan Skramoušský, foto autor + JR

Věhlas loveckých zbraní, vyráběných puškaři ve Vejprtech, zákonitě zcela zastihuje téma natolik okrajové, jakým může být výroba bodáků pro pušky Mannlicher. Zmínky o jejich tamní výrobě se v odborné literatuře objevují v souvislosti s puškařskými firmami Gustav Bittner, Gustav Fükert a Wenzel Morgenstern & Sohn, avšak obecně panuje a stále přetrvává názor, že vejprtské firmy bodáky vyráběly na základě objednávek štýrské zbrojovky. Pokud by tomu tak bylo, těžko bychom jejich výrobky byli schopni identifikovat. Skutečnost je však jiná.

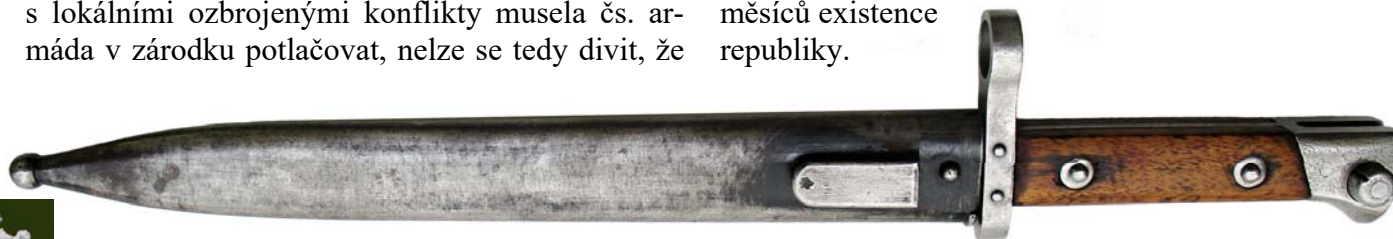
První poválečné měsíce existence nové samostatné republiky měly do idyly značně daleko, byť více než sto let vzdálený obraz tehdejší atmosféry vyvolává mnohdy dojem poměrně rychlé a bezproblémové konsolidace poměrů. Vyhlášení Německého Rakouska 30. října 1918, jehož součástí měly být i čtyři sudetoněmecké provincie Německé Čechy (Deutschböhmen), Sudetsko (Sudetenland), Šumavská župa (Böhmerwaldgau) a Německá jižní Morava (Deutschsüdmähren), vyvolalo v prvních měsících existence republiky malou občanskou válku, jež si vynutila postupné obsazování pohraničí čs. vojskem. Separatistické tendence s lokálními ozbrojenými konflikty musela čs. armáda v zárodku potlačovat, nelze se tedy divit, že

útvary, dislokované v prostoru jednotlivých vyhlášených provincií, kontrolovaly veškeré komunikace, vlakové spoje nevyjímaje.

Rakouský vojenský materiál, nacházející se na území nově vzniklého státu, připadl po právní stránce čs. vojenské správě, která se jej také snažila různými způsoby zajistit a dostat pod kontrolu. Vojenské hlídky zabavovaly zbraně nejen u civilních osob, ale také u obchodníků se zbraněmi, pokud nabyly dojmu, že nabízený artikl má vojenský charakter.

Nikoliv bezdůvodně také vešlo záhy v platnost nařízení zemského politického správce v Praze ze dne 19. března 1919 (pod č. 162 sb. zákonů a nařízení) o zastavení oprávnění mít nebo nosit zbraně v Čechách. Přechodné období zákazu trvalo do uklidnění celkové situace v zemi, kdy nařízením presidenta české zemské správy politické ze dne 8. července 1920 (pod č. 429 sb. zákonů a nařízení) byl zákaz nošení a držení zbraní odvolán. Obdobně došlo k odvolání zákazů na Moravě a na Slovensku. S tím také vyvstala otázka navrácení zabavených zbraní či poskytnutí náhrady za ně. Žádosti o vrácení zrekvírovaných kusů, jejich hledání ve spádových zbrojnicích či řešení finančních náhrad zaměstnávalo zbrojní odbor ještě následující dva roky.

Zabavování či následné vrácení civilních zbraní s erárním materiálem, tedy ani s bodáky, nikterak nesouviselo, jen nastihuje právní rámec prvních měsíců existence republiky.

Bodák firem Altena a Bartl, pochva vyrobená rakouskou firmou Vogel & Noot v Hartbergu (značka V&N)

Typická fotografie před odchodem na frontu, mnohdy poslední podobizna

Zásilka v Ledvicích

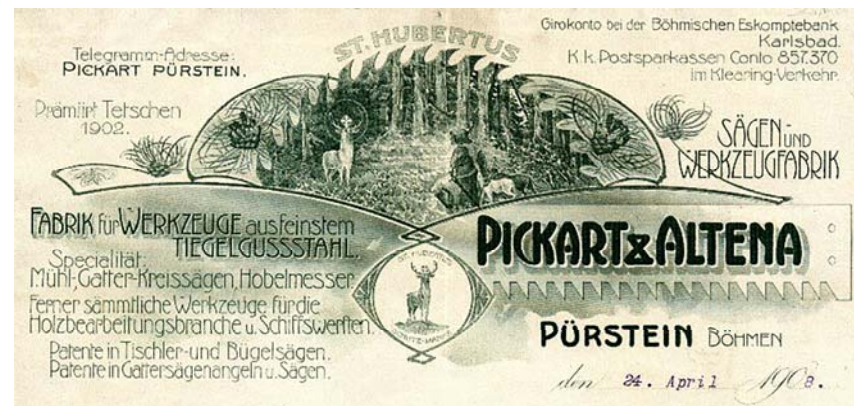
Vojenská hlídka 1. polní setniny čs. pěšího pluku č. 102 s posádkou v Bílině objevila 7. prosince 1918 v železniční stanici Ladowitz (Ledvice) dřevěnou bednu, obsahující 190 poniklovaných poddůstojnických bodáků M. 95, kterou také jakožto vojenský materiál na místě zabavila. Zásilku odeslala firma Robert Hinkelmann z Teplic na adresu firmy Gebrüder Altena v Pürsteinu (Perštýně, dnes Perštejně). Bedna s bodáky skončila ve skladech posádky v Bílině, avšak pouze nakrátko. Jelikož 1. polní setnina čs. pěšího pluku č. 102 postupně opouštěla Bílinu, nařídilo koncem ledna 1919 její velitelství odeslat společně s dalším zbrojním materiálem bednu s bodáky do zbrojnice čs. Zemského velitelství v Praze III na Újezdě. (Znovu zřízená, kapacitně nevelká zbrojnice v bývalém Zeughausu sloužila přechodně v prvním období jako centrální uložení zbraní a střeliva pro území Prahy, dnes Tyršův dům, Újezd 40, čp. 450, Malá Strana, Praha 1). Tím se k dělostřeleckému referátu MNO, přejmenovanému 15. října 1919 na Zbrojní odbor, dostaly také první poznatky o tamní výrobě bodáků.

Na rozkaz praporečnického velitelství navštívila 25. března 1919 čtyřčlenná hlídka 1. polní setniny v Perštýně továrnu bratří Altenů, kde zabavila 21 poniklovaných a 94 černěných poddůstojnických bodáků a poslala je zabalené v bedně přímo do zbrojnice na pražském Újezdě. Mimo to zjistila, že v továrně leží přibližně 2000 rozpracovaných bodáků pro poddůstojníky a 17 000 kusů pro mužstvo, u nichž chyběly pouze střenky. Z uvedeného také vysvětluje, že firma Hinkelmann, jejíž zásilku na stanici v Ledvicích zabavila v prosinci 1918 vojenská hlídka, nepochybně prováděla pro bratry Altenovy niklování poddůstojnických bodáků.

*Firma Pickart & Altena
(zaniklé obce.cz)*

Altena a Bartl

O továrně na výrobu pil a nástrojů na zpracování dřeva bratří Altenů s oficiálním názvem **Gebrüder Altena, Pürsteiner Sägen- und Werkzeug-Fabrik, Pürstein in Böhmen** máme pouze dílčí informace. Víme, že bratři Altenové si firmu v Perštejně založili v roce 1911, přestože zde již od roku 1906 fungovala „První perštejnská továrna na pily a nástroje“, jejímž spolujednatel byl Hermann Pickart. Konkurenční prostředí v oboru trvalo jen do roku 1917, kdy Pickart prodal budovy a celý podnik přestěhoval do Okounova. Továrna bratří Altenů fungovala ještě po první světové válce pod názvem Pürsteiner Sägenfabrik, Gebrüder Altena, zřejmě také prosperovala, jelikož si v Perštejně postavila v roce 1924 novou budovu, jež později sloužila jako sokolovna. Vojenské orgány u bratří Altenů zjistily, že výroba

Hlavičkový papír firmy Pickart & Altena z roku 1908.

(zaniklé obce.cz)

bodáků probíhala v kooperaci s firmou Brüder Bartl, jež sídlila ve Vejpřtech - Novém Zvolání (Weipert-Neugeschrei), vzdálených 16 km severoseverozápadním směrem od Perštejna. Veškeré rozpracované bodáky tak byly na základě rozkazu MNO převezeny k dohotovení a kompletaci s pochvami do Vejpřt. Práce na nich zaměstnala firmu na necelé dva měsíce, takže 13. května 1919 převzala 1. setnina pěšího pluku č. 102 celkem 72 beden, v nichž se nacházelo 18 900 bodáků v provedení pro krátkou pušku (Stutzenkarabiner), tedy s muškou na přičce bodáku, s šedě lakovanými pochvami, 2305 poddůstojnických bodáků černými pochvami, 28 bodáků pro mužstvo s černými

**Pickart & Altena,
Sägen- und Werkzeugfabrik**

*Razítko firmy
Pickart & Altena
(zaniklé obce.cz)*

pochvami a jeden poniklovaný bodák v černé pochvě. Poddůstojnické provedení bodáků z konce válečné výroby tak zcela vyvrací letitou teorii sběratelů, že koncem války již nebyly vůbec vyráběny. Celkově tak téhož dne putovalo do zbrojnice čs. Zemského velitelství v Praze III na Újezdě 21 233 bodáků.

Základem pozdější strojírný bratří Bartlů bylo zámečnictví v Keilbergstrasse č. 243 založené v roce 1864 Emanuelem Bartlem ve Vejpřtech – Novém Zvolání. Spolupráce s prýmkařskou firmou Steck, později Kannenberger, zajišťovala prosperitu a rozvoj závodu. Jeho vedení následně převzali do rukou Emanuelovi synové Johann Bartl (1861–1929) a Theodor Bartl (1871–1921). S převzetím firmy a jejím rozšířením se také změnil její název na **Brüder Bartl, Maschinenfabrik, Weipert-Neugeschrei**. V předválečném období závod, zaměstnávající v roce 1914 okolo 60 lidí, produkoval výrobní přípravky, paličkovací stroje, ale také nástroje pro výrobce zbraní. Jak velkou část výrobního programu firmy tvořily v průběhu války bodáky, není dosud jasné, avšak vzhledem ke kooperativnímu charakteru výroby lze předpokládat, že s nimi existence závodu nestála a nepadala. Pokud by bratři Bartlovi v posledním válečném roce pracovali na jiných zakázkách rakouské vojenské správy, nepochybně by se o nich dokumenty dělostřeleckého referátu MNO zmiňovaly.

Továrna bratří Bartlů (www.fabriky.cz)

Dodací list firmy Gebrüder Altena z 5. května 1919 (VÚA-VHA)

1919 P. 200 21. 201

GEBR. ALTENA

SPEZIAL-FABRIK FÜR SÄGEN UND WERKZEUGE DER EISEN- UND HOLZ-BEARBEITUNGS-BRANCHE

Telegr.-Adr. **ALTENA PÜRSTEIN.** **PÜRSTEIN :: BEI ::** Giro-Konto bei der Sparkassa in Pürstein
 :: **POSTSPARKASSEN-KONTO** :: **STAMMHAUS KARLSBAD.** u. Bank- u. Wechselstube „Merkur“ in Karlsbad.
 Nr. 55.879. **STAMMHAUS REMSCHEID.**

Komm.-Nr. PÜRSTEIN, am **5. Mai 1919.** 191
 Ihre w. Bestellung vom bei Karlsbad.

P R A G .
 ++++++

Zahlbar in Pürstein, klagbar in Kaaden. % Skonto oder
 gegen Barzahlung innerhalb 30 Tagen

Monatsakzept.

Rechnung für das Ministerium für Landesverteidigung

Ich sende Ihnen für Ihre Rechnung und Gefahr per

	a	Betrag	
		K	h
72 Kisten	17.--	1224	--
18928 Stück Mannschaftsbajonette Mod. 95			
geblasen mit grauer Scheide	11.10	210100	80
2305 Stück Unteroffiziersbajonette Mod. 95			
geblasen mit schwarzer Scheide	14.10	32500	50
laut beiliegender Quittung übernommen:			
21 Stück Unteroffiziersbajonette Mod. 95			
mit schwarzer Scheide(vernickelt,)	18.60	348	60
94 Stück Unteroffiziersbajonette Mod. 95			
brüniert mit schwarzer Scheide	14.10	1325	40
In Ladowitz beschlagnahmt u. lt. Erledigung des Militärkommandos Bilin, in Prag übernommen:			
215 Stück Unteroffiziersbajonette Mod. 95			
mit schwarzer Scheide(vernickelt)	16.60	3569	--
Summa Kronen.....		249068	30
+++++			

Zedervor an die Landesbank Prag

Prag

Emballage wird zum Selbstkostenpreis berechnet und nicht zurückgenommen. Reklamationen werden nur innerhalb 8 Tagen nach Empfang der Ware berücksichtigt.

Zahlungen bitten wir durch die Postsparkasse mit beiliegendem Erlagschein. Nach Verfall berechnen wir 6% Zinsen.

Kvalita bodáků válečné výroby měla celkově sestupnou tendenci, takže výrobky z konce války se nemohly poměřovat se standardem předválečných let. To ostatně zkonstatovala komise, jež přezkušovala 2. srpna 1919 ve zbrojnici na Újezdě provedení celého bloku bodáků, zabavených na základě rozkazu MNO čj. 8988 u firem Altena a Bartl a kontrolovala jejich počet. V přijímacím protokolu uvedla: „*Vypracování bodel nebyla věnována náležitá pozornost, mohou být uznány jen za výrobek poslední jakosti. Veškeré dílce jsou nepřesné, čepele jsou měkké. Příčky v mnoha případech jsou špatně namontovány. Výška toulce jílce jest nestejná. Pájka toulce jílce jest nedostatečná. Nosce pochvy jsou špatně připájeny, péra pochvy jsou slabé.*

Vzhledem k nedostatkům a méněcennosti materiálu, jak shora uvedeno, po uvážení nynějších výrobních poměrů odhaduje komise cenu jednoho bodla s pochvou 6 K 50 h. Bývalé ministerstvo války určilo cenu jednoho bodla s pochvou při řádném zpracování na 7 K 38 h.“

Bodáky sice MNO jakožto vojenský materiál zabavilo, nikoliv však bez náhrady. Téhož dne, kdy vojáci z 1. setniny pěšího pluku č. 102 přebírali ve Vejprtech bedny s bodáky a nakládali je do vagonů, obdržel dělostřelecký referát MNO přípis pražské filiálky Banky pro země rakouské s žádostí o likvidaci faktury firem Gebrüder Altena a Brüder Bartl znějící na 249.068,30 K za odvedené bajonety včetně oněch 190 kusů, zabavených v prosinci 1918 na železniční stanici v Ledvicích.

Komisní odhad ceny bodáků, provedený po jejich převzetí na Újezdě, nebyl poslední. Kapacita tamní újezdské zbrojnice záhy nedostačovala, takže už v druhé polovině roku byla postupně vyklížena a veškerý materiál převážen do větších, vhodnějších objektů v Praze na Vořechovce. V Hostivicích u Prahy fungovala již během války zbrojnice, jež sloužila k uskladnění zbraní, střeliva, strojů a prachu,

ale také se zde adjustovaly násadkové ruční granáty, vyráběné firmou Breitfeld a Daněk. Hostivická zbrojnice měla filiálku v Praze na Vořechovce, poměrně moderně zařízenou a rozšířenou o truhlárnu, kolárnu, kovárnu, sedlářskou a zámečnickou dílnu. V dílnách se 150 zaměstnanci vyráběla také muniční bedny a selské vozíky. Vzhledem k velké vzdálenosti mezi oběma objekty došlo ještě na sklonku roku 1920 k osamostatnění zbrojnice na Vořechovce, s jejím přebudováním na Ústřední zbrojní skladiště. Tamní výrobní dílny existovaly od 1. dubna 1921 samostatně jakožto Čs. divizní zbrojní dílny č. 1 na Vořechovce, od stejného data nesla zbrojnice název Čs. ústřední zbrojní skladiště Vořechovka. Od 1. ledna 1922 byla vedena pod názvem Hlavní zbrojní sklad a po reorganizaci zbrojní služby v roce 1928 se z ní stala Zemská zbrojnice č. I.

Na Vořechovku byly převezeny veškeré bodáky, zabavené u firem Altena a Bartl a přijímací protokol na ně zbrojnice vystavila 2. října 1919. MNO si od obou výrobců vyžádalo podrobné kalkulace výroby, na jejichž základě 18. listopadu 1919 přezkoumala sestavená komise ve zbrojnici na Vořechovce veškeré položky, aby pak došla k jednotné ceně ve výši 9,48 Kč. Ta byla platná pro veškeré kompletní bodáky převzaté po převratu. Z dodaných rozpisů a kalkulací vysvítalo to, co už bylo zbrojnímu odboru stejně známo: u firmy Altena a Bartl se nevyráběly kompletně celé bodáky, nýbrž zpracovávaly polotovary, dodávané továrnami Gustav Bittner, Gustav Fükert a Wenzel Morgenstern & Sohn ve Vejprtech. Polotovary čepelí dodávala firma Fükert, hlavice jílce vyráběl Bittnerův závod a Morgensternův podnik dodával příčky bodáků. Výrobou kompletních pochev se zabývala pouze továrna bratří Bartlů, jež je ovšem také dodávala výše uvedeným závodům. Jak vidno, kooperace mezi vejprtskými firmami byla propracovaná.

Aniž bychom se museli zabývat jednotlivými aspek-

ty posuzování cenových rozdílů za účtované dodané bodáky, důležitá zůstává především skutečnost, že v prosinci 1919 doplatilo MNO firmám Altena a Bartl za 21 487 dodaných kompletních bodáků ještě 64 031, 26 Kč jakožto rozdíl mezi původně určenou cenou 6,50 Kč a tou, k níž došla komise ve zbrojnici na Vořechovce. Uvedené množství nelze považovat za tak zanedbatelné, aby nestálo za pozornost. Tím spíše, že se bodáky z produkce firem Altena a Bartl mezi sběrateli vyskytují.

Rozpracované díly

Převzetím kompletních bodáků ve Vejprtech se celá záležitost ještě neuzavřela. Bratři Altenové a Bartlové v jednom ze svých dopisů z počátku srpna 1919, urgujících vyřízení platby za dodané zboží, připomínali MNO, že v továrně ještě leží 33 000 rozpracovaných pochev, které by mohli během čtyř týdnů dokončit. Na nabídku v ceně 1,33 Kč MNO nerefletovalo; teprve v březnu 1920 vyslalo do Vejprt komisi, jež měla zinventovat a převzít rozdělané díly. Obratem pak k Čs. vojenskému kontrolnímu a přijímacímu orgánu při Čs. státní zbrojovce v Brně putovalo 32 000 zahnutých, svařených a dírkovaných pochev vz. 95, 3721 kalených a částečně broušených čepelí vz. 95, 2506 příček k bodákům vz. 95 pro mužstvo, 220 900 nýtů střenek, 2093 páry střenek, 617 kompletních pochev vz. 95, 1210 knoflíků k pochvám a 1800 per k pochvám vz. 95. S výjimkou nýtů, převzatých v originálním balení ze železárn v Libšicích podle váhy, komise veškerý materiál sice přepočítala, avšak vysvětlení pozdějších drobných diferencí, zjištěných v Brně, zaměstnávalo zbrojní odbor ještě v druhé polovině roku 1920.

Zbrojní odbor měl za to, že rozpracované díly brněnská zbrojovka dohotoví, jelikož bodáků mělo MNO stále nedostatek. Koncem července 1920 na žádost o vypracování kalkulace oprav bodáků sdělil

ředitel ing. Míhal vojenskému kontrolnímu orgánu v Brně, že „že zbrojovka nemůže podati žádnou kalkulaci bodel, jelikož není toho času na racionální výrobu plochých zbraní zařízena“. V srpnu 1920 k otázce přístupu zbrojovky 19. oddělení uvedlo: „Dle spisů vidno, že usilovali jsme, aby zbrojovka nám rozdělaný materiál dohotovila a porouchané opravila. Zbrojovka ale nechce rozumět a vytáčí se způsobem, neodpovídajícím státnímu podniku“. Jak brněnská továrna s rozpracovanými díly z Vejprtu naložila, není dosud jasné. Jisté však je, že ohledně oprav kompletních bodáků kapitulovala, a pustila se na základě objednávky MNO ze 4. srpna 1920 do oprav celkem 12 001 bodáků, zastoupených vzory 88, 93, 95 včetně náhradních provedení a jejich pochev.

Bodáky AB

AB V širším výzbrojním kontextu poměrně zanedbatelný příběh převzatých bodáků z Vejprtu vyvolává jednoduchou otázku: jak byly vlastně značeny? Jelikož je bratři Altenové a Bartlové nevyrobili pro štyrskou zbrojovku, je nasnadě, že jejich výrobky musely mít vlastní značku. Pokud se rozhlédneme po známých signaturách bodáků vz. 95, tak nejbližší signatura připadající v úvahu je tvořena spojenými písmeny AB, vyraženými na ricassu. Takto značené bodáky ale bývají identifikovány jakožto výrobky německé továrny na kovové zboží August Bickel v Thuringenu (August Bickel, Metallwarenfabrik, Steinbach-Hallenberg, Thüringen). Problém této firmy, založené Oskarem a Friedrichem Bickelovými, je snad pouze v tom, že byla jakožto otevřená obchodní společnost zaregistrována v obchodním registru až 10. ledna 1922. Přestože dosud vytěžené archivní dokumenty explicitně neuvádějí, jak firmy Altena a Bartl vyrobené bodáky značily, vše naznačuje tomu, že se skutečně jednalo právě o spojená

písmena AB. Napovídal by tomu nejen jejich častější výskyt u nás, ale také skutečnost, že takto značené kusy často nesou čs. přidělovací útvarové označení, případně značku některé z divizních zbrojnic. Kvalita jejich zpracování je rovněž velmi nízká.

Bodák vz. 95 pro mužstvo (Manschaftsbajonette), jeden z převzatých u firmy Bartl v roce 1919

Ricasso nese signaturu AB

Exemplář měl v evidenci pěší pluk 32 „Gardský“ v Košicích s pořadovým číslem 666

Nosec pochvy z ohýbané pásoviny od stejného výrobce

Hlavice jílce se značkou hlavního zbrojního skladu

Stejný výrobce na bodáku pro krátkou pušku (Stutzenkarabiner). Bodák sloužil ještě v rakouské armádě v poválečném období...

... a předtím tvořil součást výzbroje rakouského 3. pěšího pluku

Hranatý nosec pochvy převzaté rakousko-uherskou armádou, vyrobený podle předválečného vzoru. Pozdější nosce byly kvůli zjednodušení výroby zhotoveny z ohýbané pásoviny. Výrobce AB.

Konsorcium

Bittner, Fükert a Morgenstern

Informace o tom, že tradiční puškařské závody ve Vejpřtech vyráběly v průběhu první světové války díly pro pušky a zejména bodáky, nejsou nikterak nové. Převažovalo však mínění, že tamní firmy fungovaly v roli subdodavatelů štýrské zbrojovky (Oesterreichische Waffenfabriks-Gesellschaft, Steyr – OEWG). Pokud by tomu tak bylo, pak by identifikace bodáků z vejpřtské produkce byla velmi obtížná, pokud ne zcela nemožná.

Mezi nejproslulejší závody, jež šířily slávu a povědomí o vysoké úrovni vejpřtského puškařství, patřily firmy Gustav Bittner, Gustav Fükert a Wenzel Morgenstern & Sohn. Zřejmě již v prvním válečném roce 1914 založily výrobní konsorcium, zaměřené na výrobu bodáků na základě objednávek rakouského ministerstva války, resp. jeho 7. oddělení, přičemž vedoucí postavení zaujímal Bittnerova firma.

Proslulý puškařský závod s pozdějším názvem **Gustav Bittner, Gewehr- u. Stahlläufefabrik, Weipert in Böhmen** založil v roce 1860 Emil Gustav Rupert Bittner (1843–1908) společně s bratrem Raimundem, jejichž puškařská dílna s malým počtem zaměstnanců původně sídlila v Jahnstrasse č. 97. Od roku 1886 nesla firma název Gustav &

Puškařský závod Gustava Bittnera ve Vejpřtech, stav v roce 2011. (<http://www.weiperter-vorfahren.de>)

Reklamní leták firmy Gustav Bittner, Gewehrfabrik (www.boehmisches-erzgebirge.cz)

Raimund Bittner, Gewehrfabrik, o deset let později měla status veřejně obchodní společnosti (OffeneHandelsgesellschaft), jejímiž společníky byli stále otec a syn Bittnerové. Tehdy již dlouho sídlila ve Schmiedebergerstrasse č. 571 a vlastnila tovární budovu v č. 453. Po smrti zakladatele v roce 1908 převzal vedení závodu Gustav Bittner junior (1868–1945) společně s bratry Richardem a Wenzelem a firma nadále vyráběla vysoce kvalitní lovecké zbraně. Vypuknutí první světové války však přineslo radikální změny ve výrobním sortimentu. Již v prosinci 1914 obdrželo konsorcium uvedených firem od ministerstva války ve Vídni první zálohu ve výši 120000 K na dodávaný „válečný materiál“, takže výroba bodáků se ve Vejpřtech nepochybně rozběhla už v prvním válečném roce. Uvádí se, že firma Bittner získala celkovou objednávku na 300000 bodáků a 50000 útočných nožů s pochvami. Fükertova továrna na výrobu zbraní s oficiálním názvem **Gustav Fükert, Gewehr-Fabrik, Weipert** měla z celého konsorcia nejstarší historii. Založil ji v roce 1830 puškař Johann Fükert (1811–1900) v domě čp. 54, později měla adresu

v Bahnhofstrasse č. 578. Původní puškařská dílna se dočkala velkého rozmachu po roce 1870, kdy se vedení podniku ujal Johannův syn Gustav Fükert (1844–1918). Proslulostí dosáhla Fükertova továrna řadou luxusních zbraní, mezi nimiž kralovala především dvojká, označovaná jako korunní ručnice (Kronengewehr), patentovaná v roce 1886, dodnes mezi sběrateli vysoce ceněná pro svoje technické řešení a vysokou úroveň zpracování. Se svými výrobky získal Gustav Fükert řadu ocenění na světových výstavách a oprávněnou hrdost dokládal ve svých inzerátech 36 udělenými medailemi. Za války však čas trhnul oponou, a firma musela přesunout těžiště své výroby ke zcela jinému sortimentu.

Třetím členem konsorcia se stala Továrna na zbraně **Wenzel Morgenstern & Sohn, Gewehr-Fabrik, Weipert**, založená v roce 1874 Wenzelem Morgensternem (1850–1936), která původně sídlila v Pochhausbergstrasse č. 99. V roce 1890 rozvoj firmy umožnil postavení moderní tovární budovy v č. 672. Díky zakázce štýrské zbrojovky na 250 000 spouští pro opakovačky Mannlicher M 1888 rozšířil Morgenstern výrobní zařízení továrny. Zmínky o založení výrobního konsorcia v roce 1889 právě za účelem plnění zakázek OEWG vede k domněnce, zda již tehdy nesestávalo ze stejných

Katalog zbraní firmy Gustav Fükert, Gewehrfabrik (www.boehmisches-erzgebirge.cz)

Wenzel Morgenstern & Sohnve Gewehrfabrik ve Vejpřtech (<http://www.weiperter-vorfahren.de>)

firem, jako v případě válečné výroby bodáků. Důkazy však zatím chybí. Kdy se stal společníkem firmy Morgensternův syn ing. Maxmilian Wenzel Morgenstern (1879–1956), není zcela jasné; uvádí se, že po roce 1919, avšak vzhledem v dokumentech uvedenému názvu firmy k tomu došlo nejspíš před rokem 1914.

Zbytky válečné výroby ve Vejpřtech

Nad výrobou bodáků ve Vejpřtech v průběhu válečných let 1914–1918 visí řada otazníků, jelikož se dosud nepodařilo najít dokumenty, jež by přinesly odpovědi nejen k celkové produkci, ale také ke skladbě sortimentu, objednaného rakouským erárem. Zmínky v korespondenci konsorcia s MNO z roku 1919 sice hovoří „o statisících bodáků, odvedených někdejší vojenské správě“, avšak nic bližšího, s výjimkou změny cen v posledním válečném roce 1918, neuvádějí. Podstatně jasnější obraz nám poskytují dokumenty z let 1919–1920, z nichž vyplývá, jaké množství po skončení války MNO ve Vejpřtech převzalo.

Informace o válečné výrobě bodáků u firmy Bittner získal dělostřelecký referát MNO zřejmě poměrně brzy, jelikož již 20. března 1919 vojáci 1. setniny 102. pěšího pluku převzali v Bittnerově továrně celkem 24 850 bodáků vz. 95 s pochvami, zabalili je do 95 beden a odeslali do zbrojnice čs. Zemského velitelství v Praze III na Újezdě. Přijímací protokol se sice mezi dokumenty nedochoval, avšak podle účtované jednotné ceny lze usuzovat, že celý objem sestával pouze z bodáků vz. 95 pro mužstvo

Všechny dopisy konsorcia jsou orazítkovány a podepsány ve stejném pořadí: Gustav Bittner, Gustav Fükert a Wenzel Morgenstern & Sohn(VÚA-VHA)

Wenzl Morgenstern & Sohn
 Gewehr-Fabrik Weipert Pulververschleiß
 empfehlen in anerkannt solider Qualität
Jagdgewehre

eigener Erzeugung in verschiedenen Konstruktionen und Preislagen als:
 Sahn-, Sammel- und Vork-Doppelflinten mit und ohne Gestell, Büchsen-
 flinten, Kop-elbüchsen, Drillinge, Nachbüchsenflinten, Zauberflinten in feinkster
 Vollendung und Schießschußleistung, Mannlicher Schanz er Repeater-Jagd-
 flinten, Kaliber 6,7, 8,2, 9,0, 9,5 mm und für Hochgeschwindigkeitspatronen
 Kaliber 7,6 /63, 7,64, 8,60 Magnum, Original Mauser Repeater-Witzbüchsen
 in allen Kalibern und Ausführungen, Kugelgewehre für alle modernen Hoch-
 rasenpatronen, Automatische Pistolen, Karabiner, Flöbert- und Luftgewehre,
 Kleinkaliberbüchsen aller Systeme, Revolver, Zielfernrohre renommierter Fab-
 riken, Fernrohrmontagen, Neu- und Umrüstungen, Reparaturen, Reno-
 vierungen, Einlegeläufe u. s. w. schnell und billig.

Geladene Jagdpatronen mit erstklassigen Füllpatronen von der Fa M. Seb,
 Speyer a. Rh., und deutschen Ia Saichrot, Jagdbirg- und Weidmannshel-
 patronen, Lieferung von Jagdgewehren ausländischer Gewehrfabriken zu Ori-
 ginalfabrikpreisen, Garantie bis 10 Jahre, Alleinvertretungen: Pulverfab-
 riken: Hasloch, a. M., Rottweil-Ittenboerffer, M. Seb, Speyer am Rhein für
 Füllpatronen und Schlußschreib.n.

Reklamní materiál firmy Wenzel Morgenstern & Sohn (<http://www.weiperter-vorfahren.de>)

Die Gefertigten ersuchen daher ebenso höflich als dringend, un-
 sere heutige Zuschrift einer wohlwollenden Beurteilung zu unter-
 ziehen und wir ersuchen den Rest unserer Rechnung vom 20. MÄRZ
 1919 mit K.126.794.20
 und den Wert unserer Rechnung vom 24.Juni 1919 mit * 129.284.12
 zusammen ---- Čs.K. 276.078.32
 möglichst umgehend zu übersenden, damit wir nicht weitere Ver-
 luste erleiden müssen. Auf Wunsch sind wir auch gerne bereit,
 einen Herrn zur Übernahme des Geldbetrages nach Prag zu senden.
1 Beilage.

Gustav Bittner
 Gustav Bittner
 Gewehr- u. Stahlbüchsenfabrik
 Weipert i. B.
 Wenzl Morgenstern & Sohn
 G. K. Pulver- Verschleiß
 WEIPERT, Böhmen.
 Gustav Fükert
 GEWEHR-FABRIK
 WEIPERT
 (BÖHMEN.)
 mir
 226 794.20
 149.615
 126 794.20

Průmyslové město Vejprty, rok 1926

(zdroj: internet)

(Manschaftsbajonette). Dodatečně ještě firma v červnu 1919 odvedla 3850 pochev, jež u bodáků odvezených v březnu chyběly, ačkoliv byly zaúčtovány. MNO následně poslalo pražské filiálce Banky pro země rakouské na účet konsorcia obnos ve výši 149 064 Kč, ovšem za dodaných 24 844 bodáků v ceně 6 Kč za kus, jak stanovil cenový odhad ze zbrojnice na Újezdě. Argumenty konsorcia, že někdejší vojenská správa odebírala tytéž bodáky v posledním válečném roce za jednotnou cenu 11,10 K za kus včetně pochvy, nenašly odezvu zejména proto, že MNO argumentovalo nízkou kvalitou dodaného zboží.

Tím se ovšem, stejně jako v případě firem Altena a Bartl, celá záležitost neuzavřela. V Bittnerově továrně ležely ještě rozpracované bodáky, o něž mělo MNO za stavu výzbrojní nouze pochopitelně zájem. Druhou, a také poslední partii bodáků převzali 21. června 1919 a do pražské zbrojnice na Újezdě v 59 bednách odeslali opět vojáci 1. setniny 102. pěšího pluku. Bedny obsahovaly 11 820 bodáků vz. 95 pro

mužstvo, 393 kusy v poddůstojnickém provedení, 38 poniklovaných vycházkových bodáků a 1489 kusů, označených v protokole jako model 88/86. Celkově se tak v druhé zásilce dostalo do újezdské zbrojnice posledních 13 740 kusů, vyrobených ve Vejprtech. V platebních dokumentech sice následně figurovalo pouze 13 696 bodáků, to lze však považovat za zcela bagatelní. Dohromady získalo MNO od konsorcia 38 540 bodáků, což za tehdejší situace, bez ohledu na kvalitu zboží, nebylo zcela zanedbatelné množství.

S vyklízením provizorní zbrojnice na Újezdě se také bodáky dodané firmou Gustav Bittner, Gustav Fükert a Wenzel Morgenstern & Sohn dostaly do Čs. zbrojnice pro pěchotu na Vořechovce, kde se na základě výnosu MNO čj. 945/V-21 ze dne 24. října 1921 sešla 18. listopadu 1919 komise, aby posoudila výrobní kalkulace bodáků a pochev. Stejně jako v případě firem Altena a Bartl, jejichž kalkulace se od konsorcia nelišila, dospěli zástupci komise ke stejné definitivní ceně 9,48 Kč za kompletní bodák

s pochvou. Kalkulační rozpis, předaný komisi zástupcem firmy, obsahoval naprosto stejné položky včetně uvedení výrobce jednotlivých dílů: předpracované polotovary čepelí dodával Gustav Fükert, hlavice jílice vyráběla továrna Gustava Bittnera a výrobu příček bodáků měl na starosti Wenzel Morgenstern. V soupisu ovšem nefiguruje dnes již neznámá firma Paul Hunger, sídlící rovněž ve Vejprtech, jež vyráběla kompletní stiskátka. Výrobu celých pochev měla na starosti, jak již víme, firma Brüder Bartl ve Vejprtech-Novém Zvolání. Finální kompletace probíhala v Bittnerově továrně. Nově stanovená cena tak přinesla firmě doplatek v celkové výši 127 271, 20 Kč.

Přestože veškeré bodáky převzalo MNO, nemělo tehdy ještě zcela jasno v tom, zda využije výrobní kapacity vejprtských firem pro další objednávky. Počátkem listopadu 1919 navštívili zástupci konsorcia 19. oddělení MNO, kde se snažili získat představu o dalších záměrech čs. vojenské správy. Odjížděli zpět do Vejprt se slibem, že pokud by MNO chtělo bodáky objednat, bude firma vyrozuměna do konce měsíce. Z Prahy se nikdo neozval, což vedlo pouze k tomu, že konsorcium si stále drželo pronajatý sál na ostření bodáků. Proplacení nájemného majiteli Adalbertu Salzerovi pak vymáhala firma na MNO. Přírozeně neúspěšně.

Poslední tečku za válečnou výrobou u konsorcia znamenalo převzetí rozpracovaných hlavních pro pušky Mannlicher vz. 95. Tatáž komise, jež přebírala na jaře 1920 ve Vejprtech rozpracované pochvy bodáků a čepelí, převzala také 19. března u firmy Wenzel Morgenstern 5032 surových, částečně opracovaných kusů, jež následně zaslala do Čs. státní zbrojovky v Brně. Jelikož firma na jejich zpracování dostala od rakouského ministerstva války zálohu 10 000 K, celý blok MNO zabavilo jakožto erární majetek podle článku 208 versailleské smlouvy.

Bodáky BFM Bittner, Fükert a Morgenstern

BFM

Stejnou otázku, jako u bodáků firem Altena a Bartl, si můžeme položit v případě výrobků konsorcia firem Gustav Bittner, Gustav Fükert a Wenzel Morgenstern & Sohn.

Mezi sběrateli se vyskytují bodáky M. 95, značené na ricassu vzájemně se překrývajícími písmeny BFM. Snaha o jejich identifikaci vyústila ve vysvětlení, že se jedná o výrobky dolnorakouské firmy BerndorferMetallwarenfabrik v Berndorfu. Jeho původcům zřejmě ani příliš nevadilo, že sled písmen neodpovídá slovům v názvu proslulého výrobce kovového zboží. Nepochybně ho brali jako nejbližší možné vysvětlení původu oněch bodáků, což lze chápat jako dobře míněnou, leč pokulhávající snahu o identifikaci. V případě uvedené signatury se ve skutečnosti jedná o bodáky, vyrobené vejprtským konsorciem, tomu také odpovídá pořadí písmen vyražených na ricassu. Ačkoliv dosud známé dokumenty výslovně způsob značení nikde nepopisují, uvedené vysvětlení je obtížně zpochybnitelné. Navíc se takto značené exempláře u nás vyskytují poměrně častěji, mnohé z nich nesou značku některé z čs. divizních zbrojnic, případně na hlavici jílce přidělovací útvary označení. Setkat se lze samozřejmě také s bodáky s rakouským přidělovacím označením. Uvedené vývody také nepřímou podporou skutečnost, že není znám žádný exemplář pochvy, jejíž noseček by nesl značku v podobě překrývajících se písmen BFM.

Hlavice jílce nese značku divizní zbrojnice č. 6 v Brně

Exemplář se signaturou BFM, pocházející z čs. výzbroje

Přidělovací označení pěšího pluku 43 v Brně s pořadovým číslem zbraně 3344

Bodák vz. 95 pro mužstvo, vyrobený konsorciem Bittner, Fükert a Morgenstern

Dobře čitelná signatura, tvořená překrývajícími se písmeny BFM

Rakouské přidělovací označení 102. pěšího pluku s pořadovým číslem 352

Pochvy Brüder Bartl?

B Jelikož víme, že firma bratří Bartlů ve Vejprtech figurovala jako subdodavatel pochev pro bodáky jak u firem Altena a Bartl, tak u konsorcia Bittner, Fükert a Morgenstern, vyvstává otázka, zda a jak své výrobky značila. Poměrně zřídka se vyskytují exempláře bodáků, jejichž pochva nese na nosci spojená písmena AB. Jelikož srovnávacího materiálu není po sto letech

k dispozici takové množství, lze obtížně usuzovat, zda se jednalo o jedinou značku, jež firma Brüder Bartl na nosce pochev vyrážela. Sice se ocitneme na tenkém ledě hypotéz, avšak lze předpokládat, že pochvy vyráběné pro bodáky bratrů Altenů nesly stejnou značku v podobě písmen AB. Postrádalo by ovšem smysl, aby bratři Bartlovi dodávali takto značené výrobky konsorciu Bittner, Fükert a Morgenstern. Vyskytují se však pochvy s noscem značným propletenými písmeny BB, jež by mohly značit firmu Brüder Bartl. Možné to je, jisté to není... Dosud neidentifikovaných značek na rakouských bodácích M. 95 a jejich pochvách najdeme více, takže sběratelé bodáků, ať rakouských či v čs. armádě používaných, mají stále nad čím přemýšlet.

*Pochva náhradního bodáku, značená na nosci písmeny **BB** (pravděpodobně **Brüder Bartl**)*

*O výrobci pochev se signaturou **AE** také zatím nic nevíme...*

AE

Hledání nových výrobců

Z válečné výroby vejprtských firem získalo MNO během roku 1919 celkem 60 027 bodáků, na něž můžeme nahlížet jako na první bodáky, vyrobené na území čs. republiky, byť je čs. vojenská správa neobjednala. Celkově převzaté množství nemohlo sice z větší části vykrýt výzbrojní deficit, nebylo však v celkové tehdejší bilanci zcela zanedbatelné. Při sestavování výzbrojního obrazu tehdejších let je třeba kromě získaných množství zohlednit také ztráty. Jen během bojů s Maďarskou republikou rad na Slovensku v průběhu jara a léta 1919 přišla čs. armáda o poměrně zanedbatelný počet pěchotních zbraní. V soupisu zbrojního materiálu, ukořistěného nepřitelem či zničeného během bojových operací, figu-

rovalo mj. 32 800 různých opakovaček, 10 501 pušek Werndl, 954 pistolí a revolverů, ale také 60 000 různých bodáků a 2000 šavlí. Přes uvedené ztráty evidovalo MNO na konci roku 1919 celkem 249 996 pušek Mannlicher vz. 95 a 88/90 a objednávkami mělo zajištěno dalších 162 000 kusů.

Materiál z Rakouska, zamluvený na jaře 1919 nákupní a převjímací komisí při úřadě plnomocníka ČSR ve Vídni, se podařilo zakoupit až po akcích na Slovensku a ratifikaci mírové smlouvy v Německu. Tehdy MNO získalo kromě jiného materiálu 100 000 starších pušek Mannlicher vz. 95 včetně bodáků v ceně 100 rakouských korun za kus. Původní množství uvolněné k prodeji však představovalo blok 500 000 kusů v ceně 75 německo rakouských korun za kus, na něž dostalo MNO 7. listopadu 1919 povolení od ministerstva financí s uvolněním částky 22 milionů korun. Ovšem během tří dnů od oznámení cen nabízeného zboží nestihla nákupní komise vyřídít veškeré dokumenty spojené s převodem požadované sumy, takže velkou část pušek stihli nakoupit zplnomocnění obchodní agenti z Maďarska a Polska, jež měli finanční hotovosti deponované ve vídeňské bance. Rozehraná hra o čas a cenu skončila pro čs. stranu nákupem oněch 100 000 pušek včetně bodáků. Kdyby tehdy komise stihla zakoupit celý blok, nestál by později zbrojní odbor před problémem, jak zajistit z domácích zdrojů chybějící bodáky.

Dalšími nákupy sice získalo MNO od soukromých firem v Rakousku 140 000 pušek Mannlicher vz. 95 v ceně 125 Kč, 60 000 karabin po 430 Kč, od štyrské zbrojovky koupilo dalších 24 500 pušek Mannlicher a 33 333 karabiny s bodáky po 200 Kč, přesto se však tehdejší stanovené potřeby pěchotní výzbroje naplnit nepodařilo.

V červenci 1921, kdy již bylo zcela jasné, že veškeré nákupní možnosti rakouského materiálu v zahraničí byly vyčerpány, mělo MNO v evidenci

celkem 257 074 bodáky Mannlicher, 77 000 ks k puškám Mauser a 13 000 bodáků systému Mosin, tedy k puškám, s nimiž se tehdy ve výzbroji počítalo. K naplnění stavu včetně mobilizačních záloh, stanoveného na 698 727 bodáků Mannlicher, chyběly vojenské správě 351 653 kusy.

Chronický nedostatek bodáků vyhodnotil generální štáb čs. branné moci na základě podkladů zbrojního odboru tak, že považoval za nutné získat do konce roku 1921 z tuzemských zdrojů minimálně 50 000 kusů. Poměrně záhy vyřadil zbrojní odbor z okruhu potenciálních výrobců slovenskou firmu József Wlaszlovitz z východoslovenského Štósu, a to z toho důvodu, že nebyla na výrobu kompletních bodáků zařízena, takže by první partie mohla dodat nejdříve za 4–5 měsíců po obdržení materiálu. Druhý důvod odmítnutí měl strategický, státobezpečnostní charakter: Štós ležel 53 km od maďarských hranic, což vyvolávalo obavy snadného obsazení strategického podniku nepřitelem. Upřednostnění firmy Wlaszlovitz prosazovalo ministerstvo financí, jež argumentovalo tím, že se jedná o podnik zařízený na výrobu vojenského materiálu. Zbrojní odbor si však stál na svém: „Názor MF, pokud se týče této firmy je ne-*správný, poněvadž firma je zařízena pouze na výrobu nožů a na výrobu pochev byla by nucena teprve žádati za dovozní povolení speciálních strojů z Německa. Vojenská správa nemůže připustiti, aby v blízkosti hranic zřizoval se podnik na výrobu zbrojních předmětů, který by v případě konfliktu mohl přijíti nepříteli do rukou, případně jehož zařízení bylo by nutno evakuovati. Objednávka bodel dosud vyřízena není.*“ Argumentoval také tím, že firma nemá ani jednoho zaměstnance české národnosti, pracují u ní pouze Maďaři a Němci. Na druhé straně poukazyval na to, že ji nevyklučuje z dodávek pro vojenskou správu, jelikož jí zadala objednávku na výrobu kuchyňských nožů.

MNO s výrobou bodáků ve Vejrptech nepočítalo, jelikož sice oslovilo firmu Gustav Bittner, Gustav

Fükert, Wenzel Morgenstern & Sohn, ta však už v té době už neměla výrobní zařízení, takže by mohla vyrobit první kusy až pět měsíců po obdržení materiálu, přičemž přijetí objednávky podmiňovala počtem objednaných kusů. V případě vejprtských firem kupodivu zbrojní odbor neargumentoval přímo strategickými důvody umístění závodu, ale nepochybně je také bral v úvahu. Do okruhu oslovených, avšak odmítnutých potenciálních výrobců, se firmy bratří Altenů a Bartlů vůbec nedostaly. Ve výběrovém řízení budoucího dodavatele bodáků vz. 95 tak nacházíme poslední zmínky o firmách ve Vejrptech v souvislosti s výrobou vojenských chladných zbraní.

Jelikož hlavní štáb MNO trval na tom, aby potřebných 50 000 bodáků v předválečné štyrské kvalitě bylo vyrobeno do konce roku 1921, dostaly se do užšího výběru tři firmy: Moravské ocelárny v Olomouci-Řepčíně, Československá státní zbrojovka v Brně a Zbrojovka Praga v Praze. Jako první obdržela objednávku pražská firma; ta ostatně nabízela MNO kromě 5000 pistolí Praga také výrobu 52 000 bodáků již v listopadu 1920, tehdy ovšem její kalkulace vycházela na 98 Kč za kus. O více než půl roku později, 27. července 1921, si u ní MNO objednalo 32 000 bodáků vz. 95 v ceně 80 Kč za kus. Podle udělených objednávek se v pořadí druhým výrobcem staly Moravské ocelárny, jež získaly 26. srpna 1921 objednávku na 24 387 kusů. S datem 1. října 1921 dostala Československá státní zbrojovka v Brně zakázku na výrobu 10 000 kusů, 4. listopadu 1921 rozšířenou o dalších 20 000 bodáků v ceně 79,50 Kč za kus. Nízká cena, nikoliv ovšem kvalita, zajistila Moravským ocelárnám 30. října udělení další objednávky na 50 000 bodáků v ceně 55,80 Kč za kus, o níž rozhodla o pět dní dříve výzbrojní komise. Důvody, proč MNO rozložilo objednávky mezi tři výrobce, spočívaly především ve snaze získat co nejrychleji co největší množství bodáků, ale také primárně vyčerpat finance z rozpočtu na rok 1921.

Tuzemská produkce rakouských bodáků Mannlicher v letech 1921–1923 je kapitolou, o níž také ještě nebylo řečeno vše, byť zařamování její historie je poměrně známé. Lze předpokládat, že řada archivních dokumentů nebyla dosud vytěžena, mohou tak vynést na světlo některé dosud neznámé souvislosti a technické poznatky, jež nejen posunou hranice vědomostí, ale také usnadní sběratelům orientaci na půdě, kde nedostatek informací stále otevírá dveře spekulacím a fantazii.

Poměrně neobvyklá kombinace: Bodák BFM sčíslovaný s pochvou, vyrobenou ve Zbrojovce Praga

Dosud neidentifikovaná signatura výrobce v podobě písmene A v kroužku

